

ALFÉS: L'ÚLTIMA TIMONEDA

Joan Estrada (1), Gerard Bota (2), Jordi Camprodon (2), David Giralt (2), David Guixé (2)

(1) Institució per a l'Estudi Gestió i Recuperació dels Ecosistemes Lleidatans (EGRELL)

(2) Centre Tecnològic Forestal del Solsonès

La timoneda d'Alfés

La timoneda d'Alfés, amb el seu centenar d'hectàrees, és el darrer gran erm estèpic que resta a Catalunya. La seva supervivència es deu a que fins fa ven poc era propietat de l'exèrcit, que la utilitzava com a zona de maniobres, a la vegada que en permetia l'ús com a aeròdrom esportiu local sobre pistes sense pavimentar. Des del punt de vista biològic, és una timoneda calcícola d'esparbonella

Panoràmica de la timoneda d'Alfés.

Foto: JOAN ESTRADA.

(*Sideritetum cavanillesii*) (Curcó, 1994), molt ben adaptada a les baixes temperatures hivernals i a l'ariditat estival. Entre les espècies més característiques trobem la farigola o timó, (*Thymus vulgaris*), l'argelaga, (*Genista scorpius*), l'esparbonella (*Sideritis scordioides* subsp. *cavallinesii*), l'heliantem (*Helianthemum hirtum*) i el desferracavalls (*Hippocrepis comosa* subsp. *scabra*), les tres últimes força rares a Catalunya. A les zones amb major biopertorbació, en especial al voltant dels formiguers, apareix un pradell terofític amb crenolla (*Clypeolo-Psiluretum incurvi*). La component estèpica d'Alfés manifesta molt clarament la comunitat florística. Així, mentre un 21,7 % de les prop de 300 plantes detectades a Alfés són d'indrets estèpics, en especial de distribució iberomagribina, només un 6,6 % del total són d'origen submediterrani o eurosiberià (Curcó *et al.* 1994). La geologia és una part responsable del caràcter estèpic. En efecte, la timoneda d'Alfés s'emplaça sobre una terrassa al·luvial d'origen quaternari, constituïda per graves i sorres provinents dels Pirineus. Un dels trets més singulars d'aquesta terrassa és l'estrat petrocàlcic a menys d'un metre de profunditat (Torrentó, 1994). Aquesta crosta impermeabilitza el terra i no permet que l'aigua de la pluja es filtri en profunditat. En conseqüència, el règim d'humitat del sòl és de tipus arídic, cosa que impedeix el desenvolupament d'una estructura vegetal complexa de port arbustiu i arbori.

Són, però, els ocells els éssers vius que li ha donat major anomenada. Això s'explica sobretot perquè la timoneda d'Alfés és l'única localitat catalana on nidifica l'alosa

becuda (*Chersophilus duponti*) (Estrada *et al.*, 1996). A mitjans dels anys 90 hi criaven unes 40-53 parelles (Moncasí i Vigué, 1994). Alfés és també de gran importància per la trenca (*Lanius minor*), que té aquí un dels principals sectors d'alimentació (CTFSa, 2000), i la terrorola vulgar (*Calandrella brachydactyla*). La ganga (*Pterocles alchata*), a primers dels anys 90, al marge de criar-hi 3-5 parelles, tenia en la timoneda d'Alfés una important zona de concentració postnupcial, amb grups regulars de més de 70 exemplars. Els invertebrats, tot i estar menys estudiats, també són molt singulars. Així entre els lepidòpters, s'hi han detectat espècies d'indrets secs, força rares a Catalunya (Massot & Salas, 1996). Un exemple en serien *Zegrus euphene* i *Melanargia ines*, però també *Lysandra bellarus*, les larves de la qual s'alimenten fonamentalment d'*Hippocrepis comosa*, planta característica de la timoneda amb esparbonella, i *Pseudophilotes panoptes*, que s'alimenta exclusivament de timó. Entre els ortòpters destaca *Prionotropis flexuosa* rar endemisme ibèric que a Catalunya, per ara, només s'ha trobat a la timoneda d'Alfés (Olmo, 2001).

Breu repàs per la història

Des de que el 1983, amb motiu del treball de camp de l'*Atlas dels ocells nidificants de Catalunya i Andorra* (Muntaner *et al.*, 1983), es va descobrir l'alosa becuda criant a la timoneda d'Alfés, l'estat de conservació d'aquest espai no ha fet més que empitjorar arrel de l'activitat aeronàutica que s'hi practica i de la manca de gestió específica per conservar els seus valors naturals. Malauradament, les peticions que es feren des de diferents estaments científics per aconseguir la seva protecció foren infructuoses. Si bé fins entrats els anys 80 gaire bé no es feien vols, l'activitat aeronàutica va començar a incrementar-se de forma important a partir de 1987. Van començar a sorgir múltiples veus que demanaven la transformació de la timoneda d'Alfés en un aeròdrom com cal, amb pistes pavimentades. No cal dir que la lluita que s'inicià entre els grups de pressió que veien la possibilitat de fer un aeroport a Alfés i el món científic i conservacionista fou històrica, amb un posicionament de l'administració dubitatiu. Vint anys després, tot i que la Generalitat de Catalunya ha comprat la part de la timoneda que era propietat de l'exercit, l'activitat aeronàutica ha crescut exponencialment i el projecte de consolidació de l'aeròdrom, amb pistes pavimentades i nous equipaments sembla més consolidat que mai. El resultat final és que la timoneda està molt més malmesa, fins i tot amb alguns sectors que han estat llaurats.

Alouatta becuda (*Chersophilus duponti*)

El timó (*Tymus vulgaris*) Foto: JOAN ESTRADA

Problemàtica

Entre les diferents problemàtiques que planen sobre la timoneda, la construcció d'un nou aeròdrom és, de molt, el més greu de totes. Les pistes i les infraestructures no només transformarien un munt d'hectàrees sinó que, a més, ocasionarien una forta fragmentació de l'espai, suficient per ocasionar l'extinció de l'alosa becuda i altres espècies. Des de que es van començar a tenir dades precises del poblament ornític de la timoneda d'Alfés a partir dels anys 80, les poblacions dels ocells estèpics que crien a la timoneda d'Alfés no han fet més que minvar (vegeu la taula 1).

Taula 1. Evolució a la timoneda d'Alfés dels principals ocells reproductors de caràcter estèpic entre el 1990 i el 2000

Espècie	Parelles estimades		Tendència poblacional
	1990	2000	
Ganga (<i>Pterocles alchata</i>)	3-5	0-1	Extingida
Alosa becuda (<i>Cherosphilus duponti</i>)	40-60	20-25	Forta regressió
Terrerola vulgar (<i>Calandrella brachydactyla</i>)	200-400	25	Forta regressió
Calàndria (<i>Melanocorypha calandra</i>)	60-80	60-80	Estable

La regressió de les espècies estèpiques probablement està ocasionada per diferents factors. Per un costat, les zones més transitades i les superfícies utilitzades com a pistes pateixen una greu compactació del sòl. Aquesta, a més de provocar-hi canvis en l'estructura, comporta una degradació de la cobertura vegetal i una substitució de la característica timoneda d'esparbonella, pròpia de la zona, per un pradell d'herbafam (*Salvio-Plantaginetum albicantis*), típica d'indrets degradats. D'altra banda, l'activitat aeronàutica, com la majoria de les activitats humanes amb vehicles de motor que generen soroll, afecta greument moltes de les espècies animals. Per exemple, els ocells defugen les rodalies dels indrets en els quals s'hi dona un trànsit de vehicles sorollosos. Els sectors refusats van des de franges d'uns pocs centenars de metres, en les espècies menys sensibles, fins prop d'un quilòmetre a les més sensibles (vegeu per exemple Rätty, 1979; Reijnen & Foppen, 1991; Reijnen & Foppen, 1994a i Reijnen & Foppen, 1994b; Zande *et al.*, 1980). Aquest rebuig de les zones transitades es dona tant per l'estrès que genera el soroll sobre els ocells (Helb & Hüppop, 1991), com per les interferències que provoca en els cants dels mascles (Hjorth, 1977). Quasi tota la superfície de la timoneda està dins de la franja d'impacte sonor de les avionetes quan aterren i s'enlairen, fet que la converteixen en un hàbitat marginal. Paral·lelament, l'increment de l'activitat aeronàutica ha comportat l'eliminació de la pastura de la timoneda. Aquest fet comporta un augment de recobriment de la vegetació, situació que, juntament amb la desaparició de la vegetació de les pistes per erosió i compactació del sòl, podria explicar el declivi de l'alosa becuda i de la terrerola vulgar.

Així doncs, la presència d'un aeròdrom implica una gestió determinada que molt sovint no té a veure amb les necessitats de la flora i la fauna. La timoneda, atenent als seus inqüestionables valors ecològics, hauria de gestionar-se com un espai natural. En

aquest sentit, cal recordar que la totalitat de la timoneda està considerada Espai d'Interès Natural o inclosa dins la seva àrea d'influència.

La conservació de la totalitat dels valors biològics de la timoneda d'Alfés passa única i exclusivament per la reubicació de l'aeròdrom en un emplaçament alternatiu que, amb voluntat política, és possible trobar. La timoneda d'Alfés és un espai prou singular no només a Catalunya, sinó fins i tot a escala europea, com per merèixer ser convertida en una àrea reservada a la conservació dels ecosistemes dins d'un parc natural dels secans catalans.

Bibliografia

- CTFC, 2000a. *Situació de la trenca (Lanius minor) a Catalunya*. Fundació Territori i Paisatge i Centre Tecnològic Forestal de Catalunya. Manuscrit.
- CTFC, 2000b. *Situació de l'alosa becuda (Cherosphilus duponti) a la timoneda d'Alfés*. Departament de Medi Ambient i Centre Tecnològic Forestal de Catalunya. Manuscrit.
- CURCÓ, A. (1994). La vegetació. *La timoneda d'Alfès*. Monografies de DEPANA: 20-25. Barcelona.
- CURCÓ, A.; CONESA, J.A. & RECASENS, J. (1994). La flora vascular. *La timoneda d'Alfès*. Monografies de DEPANA: 15-19. Barcelona.
- ESTRADA, J. FOLCH, A. MAÑOSA, S. BONFIL, J. GONZÁLEZ-PRAT, F. & ORTA, J. (1996). Avifauna estèpica de la depresión del Ebro catalana: Distribución y estima poblacional. En: FERNÁNDEZ-GUTIÉRREZ, J. & SANZ-ZUASTI, J. (eds.), *Conservación de las Aves Esteparias y su Hábitat*, pp. 121-130. Junta de Castilla y León, Valladolid.
- HELB, H.W. & HÜPPOP, O. (1991). Herzschrage als Mass zur Beurteilung des Einflusses von Strörungen bei Vögeln. *in* BEZZEL, P.H.; BARTHEL, P.H.; BERGMANN, H.H.; HELB, H.W. & WITT, K. *Ornithologenkalender 1992*. Aula-Verlag, Wiesbaden.. pp. 217-230.
- HJORTH, I. (1977). The territorial system of the Capercaille (*Tetrao urogallus*) and the influence on the leks of environmental disturbances, especially with regards to forestry and highway traffic. *Viltrapport 5*: 73-77.
- MASSOT, X. & SALAS J.R. (1996). *Les papallones de la timoneda d'Alfés*. (inèdit)
- MONCASÍ, F. & VIGUÉ, J. (1994). *L'alosa becuda a la timoneda d'Alfés*. E.T.S.E.A.LL. (manuscrit).
- MUNTANER, J.; FERRER, X. & MARTÍNEZ-VILALTA, A. (1983). *Atlas dels Ocells Nidificants de Catalunya i Andorra*. Ed. Ketres. Barcelona.
- OLMO, J.M. (2001). Els artròpodes dels ecosistemes pseudoestèpics. *Bioma 6*.
- RATY, M. (1982). Effects of highway traffic on tetraonid densities. *Ornis Fenica 56*: 169-170.

- REIJNEN, R. & FOPPEN, R. (1991). Effect of road traffic on the breeding site tenacity of male Willow Warblers (*Phylloscopus trochilus*). *Journal für Ornithologie* 132: 291-295.
- REIJNEN, R. & FOPPEN, R. (1994a). The effects of car traffic on breeding bird populations in woodland. I. Evidence of reduced habitat quality for willow warblers (*Phylloscopus trochilus*) breeding close to a highway. *Journal of Applied Ecology* 31: 85-94.
- REIJNEN, R. & FOPPEN, R. (1994b). The effects of car traffic on breeding bird populations in woodland. II. Breeding dispersal of male willow warblers (*Phylloscopus trochilus*) in relation to the proximity of a highway. *Journal of Applied Ecology* 31: 95-101.
- TORRENTÓ, J.R. (1994). Els sòls. *La timoneda d'Alfès*. Monografies de DEPANA. pp 8-12. Barcelona.
- ZANDE, A.N. VAN DER, KEUS, W.J. TER & WEIJDEN, W.J. VAN DER. (1980). The impact of roads on the densities of four birds species in an open field habitats, evidence of a long distance effect. *Biological Conservation*. 18: 299-321.